

AUŠRININKO ANDRIAUS VIŠTELIO ARCHYVO LIKUČIAI

Tomas Petreikis | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: petreikist@gmail.com

Straipsnyje analizuojami aušrininko Andriaus Vištelio (1837–1912) asmens archyvo likučiai, saugomi Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne. Šie archyviniai dokumentai dėl skurdžių aušrininko biografistinių tyrimų nebuvo sulaukę deramo dėmesio. Išlikusi A. Vištelio archyvo dalis – 35 bylos – reikšminga analizuojant jo 1878–1889 m. laikotarpio kūrybinę ir visuomeninę veiklą bei įvertinant tokio pobūdžio archyvų formavimo praktiką. Iš aušrininko epistolinio palikimo išliko keletas laiškų „Auszros“ redaktoriams ir bičiuliams Mažajoje Lietuvoje. Vertingi kūrybinės veiklos rankraščiai: poezijos kūriniai, vertimai ir publicistika. Atlikus archyvinių dokumentų patikrą, vertimų ir originalių A. Vištelio darbų sąrašas reikšmingai prasiplėtė ir pasipildė. Atskleisti visiškai nežinoti aušrininko leksikografiniai darbai, genealoginiai ir istoriniai tyrinėjimai. Atsirado galimybė įvertinti A. Vištelio pastangas išsaugoti Mažosios Lietuvos raštijos veikėjų palikimą. Archyvine palikime aptikta ir keletas nežinomų knygynų ir spaustuvų sąskaitų už lietuviškas knygas, leidžiančių papildyti aušrininko bibliotekos istoriją. Lietuvos tautinio atgimimo Mažajoje Lietuvoje istorijos analizės kontekste šie A. Vištelio asmens archyvui priklausę dokumentai gana reikšmingi – jie į lituanistinius tyrimus įneša naujų faktinių duomenų, brandina naujas tyrimo perspektyvas ir ženkliai pildo per mažai pažįstamą biografinį aušrininko portretą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *asmens archyvas, „Auszra“, dokumentinis paveldas, grožinė literatūra, leksikografija, Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, lietuvių tautinis atgimimas, Mažoji Lietuva, vertimai, Andrius Vištelis.*

ĮVADINĖS PASTABOS

Aušrininkų gretose buvo gerai žinoma ir amžininkų išsamiai nušviesta Andriaus Vištelio (1837–1912) figūra, kitados stovėjusi prie „Auszros“ ištakų. Ne paisant gausaus publikuoto šio asmens epistolinio palikimo, paskelbtų reikšmingų atsiminimų, ši asmenybė pažįstama gana fragmentiškai. Dažniausiai apsiribojama

pagrindiniais jo gyvenimo faktais: 1863 metų sukilimo dalyvis, poetas, vertėjas, aušrininkas ir nelaimingo likimo ligonis, savo gyvenimo dienas baigęs Buenos Airių psichiatrijos ligoninėje. Tokį A. Vištelio biografinį portretą piešė Jonas Basanavičius¹, Jonas Šliūpas² ir kiti amžininkai. Šią tradiciją tęsė literatūros istorikai Juozas Tumas-Vaižgantas³, Vincas Maciūnas⁴, Vincas Kuzmickas⁵ ir keletas kitų tyrėjų. Naujomis žiniomis pirmtakų darbus daugiausia papildė Vladas Žukas, turėjęs galimybę susipažinti su publikuotais ir nepublikuotais aušrininko archyvo likučiais, išbarstytais Lenkijoje ir po Vilniaus atminties institucijas. Mokslininkas parašė keletą straipsnių, nagrinėjančių A. Vištelio vertimus, jo asmeninę biblioteką, literatūrinę veiklą⁶ ir korespondenciją⁷. V. Žukas taip pat parengė aušrininko laiškus Juzefui Ignacui Kraševskiui⁸. Nepaisant svarbaus šio mokslininko indėlio į biografistinius tyrimus, jis peržiūrėjo tik dalį A. Vištelio asmeninio archyvo, todėl jam liko nepažįstami aušrininko istoriniai ir genealoginiai tyrinėjimai, leksikografiniai darbai, rankraščių nuorašai ir išrašai, publicistika ir asmeniniai užrašai. Po „Auszros“ archyvo atradimo Domas Kaunas, rengdamas A. Vištelio laišku Jurgiui Mikšui publikaciją, jos komentarus teikė iš bibliografinių ir istoriografinių šaltinių⁹. Prie A. Vištelio rankraštinio palikimo analizės nebuvo sugrįžta, nors jos reikmės būta.

Tyrėjai dėl skirtingų mokslinių interesų neižvelgė poreikio kompleksiskai *de visu* peržiūrėti visą žinomą A. Vištelio palikimą, todėl Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos (toliau – LLTIB) rankraštyne sukauptas aušrininko palikimas nagrinėtas selektyviai ir fragmentiškai. Tiesa, ilgą laiką šis dokumentinis paveldas tyrimuose aiškiai ir nebuvo įvardijamas kaip vienetas, jis tokio statuso ir neturėjo, nors LLTIB rankraštyne apskaitos dokumentuose figūravo A. Vištelio archyvo pavadinimu. Atlikus nuoseklią peržiūrą LLTIB rankraštyne, aptiktos su A. Vištelio asmeniu susijusios 42 bylos (40 bylų iš A. Vištelio archyvo ir 2 bylos iš Georgo Juliaus Justo Sauerweino dokumentų)¹⁰.

1 BASANA VIČIUS, Jonas. Apie Viszteliauską. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, kovo 9 (nr. 10), p. 119.
 2 ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuviskiejie rasztai ir rasztininkai*. Tilžė, 1890 [fakt. 1891], p. 136–168.
 3 TUMAS-VAIŽGANTAS, Juozas. *Raštai*. Vilnius, 2007, t. 18, p. 9–41.
 4 MACIŪNAS, Vincas. Krokuvos bibliotekose pasirašus. *Vairas*, 1935, birželis (nr. 6), p. 172–179.
 5 KUZMICKAS, Vincas. „Ausros“ poeto likimas. Iš *Senosios lietuvių literatūros baruose*. Vilnius, 1971, p. 119–176.
 6 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*. [T.] 1. Vilnius, 2000, p. 166–188; ŽUKAS, Vladas. Kūrinių vertėjas. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai*

J. I. Kraševskiui. Vilnius, 1992, p. 302–308.

7 ŽUKAS, Vladas. Andriaus Vištelio laišakai. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 152–168.

8 A. Vištelio laišakai J. I. Kraševskiui. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 168–285.

9 „Auszros“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys. Sudarė ir parengė Domas Kaunas ir Audronė Matijošienė. Vilnius, 2011, p. 322–409.

10 PETREIKIS, Tomas. Aušrininko Andriaus Vištelio rankraštinio palikimo kelias į Lietuvą. *Knygotyra*, 2015, t. 65, p. 69.

Atlikus išlikusios ir neišlikusios A. Vištelio rankraštinės medžiagos analizę, nustatyta, kad LLTIB rankraštyne buvo sukaupta reikšmingiausia, daugiausia kūrybinio pobūdžio, šio asmens archyvinių dokumentų dalis. Kitose Lietuvos ir Lenkijos atminties institucijose saugomi pavieniai aušrininko rankraščiai ir jo archyvo dokumentai. Taigi, įvertinus atliktus tyrimus ir pirminius šaltinius, tyrimo objektu pasirenkami A. Vištelio asmens archyvo likučiai, šiuo metu saugomi LLTIB rankraštyne, kaip esminiai šio lietuvių kultūros veikėjo visuomeninės ir kūrybinės veiklos liudininkai. Atsiribojama nuo vėlesnių (po 1889 m.) A. Vištelio sukurtų rankraštinų dokumentų, kurie dėl aušrininko psichikos ligos ir esamo pakankamo ištirtumo šiam tyrimui mažiau reikšmingi. Keliamas tikslas – kompleksiskai *de visu* išanalizuoti ankstyvesnius A. Vištelio archyvo dokumentus, išryškinant jų vertę lietuvių tautinio atgimimo istorijai ir tolesniems aušrininko biografiniams tyrimams. Uždaviniai: 1) nustatyti A. Vištelio archyvo tipologinę sudėtį, 2) struktūriškai apibendrinti išlikusius archyvinius dokumentus atskleidžiant jų vertę ir ištirtumą, 3) patikslinti ir papildyti archyviniuose dokumentuose minimų realiųjų interpretacijas ir jų atsiradimo aplinkybes.

LLTIB rankraštyne saugomi ir tyrimams iki galo neišnaudoti aušrininko dokumentai leidžia praplėsti žvilgsnį į A. Vištelio vaidmenį „Auszros“ epochoje, įvertinti aušrininko literatūrinių bandymų ir vertimų reikšmę, pastangas rašyti istorinius bei leksikografinius darbus, siekius apsaugoti Mažosios Lietuvos raštinios palikimą. Šie esminiai motyvai ir paskatino vykdyti minėtų archyvinių dokumentų kompleksinę analizę.

ARCHYVO IŠLIKIMAS IR SUDĖTIS

Į LLTIB rankraštyną A. Vištelio asmens archyvui priklausę dokumentai pateko gana sudėtingu ir ilgu keliu. Dėl aušrininko politinių pažiūrų ir Vokietijoje prasidėjusių akcijų prieš lenkus iš šios šalies išvytas A. Vištelis su visais savo rankraščiais ir biblioteka 1886 m. iškeliavo į Braziliją. Iš jos 1887 m. persikėlė į Argentina, apsigyveno Buenos Airėse. Dėl sunkių materialinių sąlygų, šeimos ir kitų problemų 1889 m. susirgo psichikos liga, visam likusiam gyvenimui buvo uždarytas į psichiatrijos ligoninę. Aušrininko žmona Adolfa Wysztelewska rankraščių ir knygų vyrui į ligoninę neperdavė. Po keleto metų ji, palikusi vyrą Buenos Airių ligoninėje, su visu šeimos turtu ir sūnumi Witoldu 1893 m. grįžo į Poznanės provinciją (tuo metu priklausė Vokietijai, dabar Lenkijos teritorija). A. Wysztelewska mokytojų dvaruose, vėliau gyvenė Poznanėje. Ponia Adolfa nesėkmingai bandė užmezgti ryšius su buvusiais vyro bičiuliais, bet tvirtesni kontaktai nesusiklostė. Atsitiktinai 1907 m. Poznanėje iš ponios A. Wysztelewskos jos vyro rankraščius

perėmė kun. Vincentas Jarulaitis. Pastarasis juos perdavė Lietuvos mokslo draugijai, kuri dalį jų sutvarkė – buvo suformuotas 53-asis fondas. Poznanės inteligentijai žinoma mokytoja A. Wysztelewska suvokė, kad jos vyro darbai turi išliekamąją vertę ir lenkiškoje aplinkoje. Todėl J. I. Kraševskio laišakai A. Višteliiui liko Lenkijoje, galbūt ir aušrininko lenkiškos „Panemunės giesmės“ (1875) į Lietuvą taip pat nepateko su V. Jarulaičio perimtais rankraščiais.

Po Antrojo pasaulinio karo įsteigus Lietuvos literatūros institutą, perėmusių Lietuvos mokslo draugijos fondus, manytina, kad pagal vieną provenienciją (imant sutvarkytus ir netvarkytus rankraščius iš vienos vietos) instituto bibliografė Ona Miciūtė 1946 m. balandžio mėnesį suformavo A. Vištelio dokumentų kolekciją (apskaitos dokumentuose vadinta *archyvu*)¹¹. LLTIB rankraštyne (f. 1-848–887) buvo sutelktas 40-ies bylų, susijusių su A. Višteliiu, rinkinys. Prie buvusio A. Vištelio archyvo likučių reikėtų priskirti ir G. J. J. Sauerweino laišką (su voku), adresuotą A. Višteliiui (f. 1-3058), kurį, matyt, iš bendro aušrininko dokumentų masyvo buvo atskyręs dar Lietuvos mokslo draugijos vadovas J. Basanavičius¹². Išlikusių bylų turinys ir chronologija leidžia teigti, kad ankstyvajam aušrininko archyvui galima priskirti tik dalį dokumentų – 35 bylas. Likę dokumentai vėlesni, sukurti po 1889 m., mažiau reikšmingi ir jau aptarti ankstesniuose šio straipsnio autoriaus darbuose.

Chronologiniu požiūriu žymėtina, kad ankstyviausias išlikęs A. Vištelio rankraštis datuojamas 1878 m. sausio 20 d. Tai aušrininko atliktas J. I. Kraševskio „Prieiga (i Witolo rauda)“ vertimas. Ankstesni rankraščiai į šį dokumentų rinkinį nepateko. Vėliausias išlikęs rankraštis žymi aušrininko leksikografinius tyrinėjimus. A. Vištelis, apie 1887–1889 m. gyvendamas Buenos Airėse, parengė graikų–lietuvių kalbų žodyną, apėmusį pirmąją abėcėlės raidę „A“. Šiame žodyne, be kita ko, randamas ir 1889 m. gegužės 10 d. aušrininko įrašas, likus penkiems mėnesiams iki užklupusios ligos. Analizuojamame rinkinyje daugiausia dokumentų išliko iš 1883 m. (8 bylos). Iš kitų metų mažiau: 1878 (1), 1879 (1), 1880 (2), 1881 (2), 1882–1883 (1), 1883? (1), 1884 (4), 1885 (1), 1887 (1), 1888–1889 (1) ir tiksliai nedatuoti, bet iki 1889 m. sukurtieji (12). Gana didelis skaičius tiksliai nedatuotų rankraščių rodo, kad A. Vištelio kūrybinis procesas buvo gana spartus: autorius ne visada spėdavo pasižymėti vertimų, leksikografijos, publicistikos ir kt. darbų sukūrimo laiką. Vykdamas turinio analizę, dalį rankraščių galima datuoti remiantis kitais išlikusiais šaltiniais, iš dokumentuose minimų realiųjų ar kitų ypatybių.

11 *LTSR mokslų akademijos Lietuvos literatūros institutas. I-moji rankraščių įrašymo knyga*. Sudarė Ona Miciūtė. 1946. LLTIB rankraštynas, f. 1-1, p. II, III, 98–104.

12 Žr. pl.: PETREIKIS, Tomas. Aušrininko Andriaus Vištelio rankraštinio palikimo kelias į Lietuvą, p. 80–87.

Dokumentų lygmeniu A. Vištelio rankraščius galima suskirstyti į keletą pagrindinių grupių: 1) laišškai ir jų juodraščiai, 2) kūrybiniai rankraščiai (grožinė kūryba, vertimai ir publicistika), 3) istoriniai tyrinėjimai, 4) leksikografinis darbas, 5) rankraščių ir publikuotų tekstų nuorašai ir 6) sąskaitos. Dauguma išlikusių rankraščių, išskyrus apimtimi stambesnius leksikografinius ir istorinius tyrinėjimus, laikomi pavieniui, ne visada išlaikant ir pirminę vieneto struktūrą. Kita vertus, ir A. Vištelis, pritrūkęs popieriaus, buvo linkęs naudoti tekstu neužpildytas rankraščių vietas, tad natūraliai dokumentų grupės bylose yra susimaišiusios. Dalį rankraščių archyvarai ne visai tiksliai aprašė, todėl tik kompleksinė peržiūra leidžia išsamiai išskleisti archyvuojamų bylų ir dokumentų sudėtį.

LAIŠKAI IR JŲ JUODRAŠČIAI

Aktyviausią ir sėsliausią gyvenimo laikotarpį A. Vištelis praleido Orliniece, netoli Bžeznicos (Poznanės provincija, Vokietija; dabar Lenkijos teritorija), miškų apsuptoje gyvenvietėje. Pagrindinis miškininko ir ūkininko langas į pasaulį buvo prenumeruojami periodiniai leidiniai ir bičiulių laišškai. Vien iš A. Vištelio publikuotų laiškų J. I. Kraševskiui, J. Mikšui ir J. Šliūpui matyti, kad tai buvo plačių interesų ir polinkių žmogus, gana komunikabilus, bet dėl savo skaudžios 1863 metų sukilimo dalyvio ir kario praeities atsargus. A. Vištelis mėgo rašyti ilgus ir egzaltuotus laiškus, kartais juos rašė ir naktimis. Svarbesnius laiškus perrašydavo, taip tarp kūrybinių rankraščių ir išrašų kaupėsi ir laiškų juodraščiai. Švarraščius jis žymėdavo 1879 m. pabaigoje pasigamintu stilizuotu antspaudu su monograma *A W*: taip yra sužymėti jo laišškai J. I. Kraševskiui¹³ ir J. Mikšui. Remiantis šiuo ir kitais požymiais (pvz., lapų sulankstymu, braukymais) galima teigti, kad mūsų dienas pasiekė mažiausiai du aušrininko laiškų juodraščiai.

Ankstyviausias išlikęs 1880 m. gruodžio 8 d. A. Vištelio laiško juodraštis (kairiajame kampe autoriaus pažymėta: *Iszrasas*) su kreipiniu *Garbingasis Ponas Mokįtojau!* buvo skirtas Virkytų mokytojui E. Beckmannui¹⁴. Šį adresatą pirmasis sąlyginai nurodė V. Žukas. Aušrininkas šiam Mažosios Lietuvos mokytojui vokiečiui savo ilguose laiškuose kalbėjo apie lietuvių kalbos grožį¹⁵, atskleidė savo pažiūras į Vokietijos vidaus politiką tautinių mažumų atžvilgiu. Minėtas juodraštis – 12 lapų apimties, sąsiuvinio formato, siūlais siūtas, paskutinis etimologinių išvedžiojimų puslapis perbrauktas A. Vištelio naudotu cheminiu pieštuku¹⁶. Per klaidą dviejų lapų apimties laiško „Priedas“ archyvarų atskirtas į kitą bylą, bet ištisinė numeracija (tiesa, vėlesnė), formatas, popierius ir parašas leidžia manyti, kad tai yra šito laiško dalis¹⁷. Laiškas galėjo būti vienas iš paskutinių aušrininko laiškų

E. Beckmannui, kuriame siuntėjas gana drąsiai išdėstė savo pažiūras į lietuvių ir vokiečių santykius. Kai 1881 m. pas A. Vištelio bičiulį Praną Stankevičių Virkytuose (prie Šilutės) įvyko krata, po kurios greitai buvo iškratytas ir A. Vištelis, pastarasis bičiuliams nusiskundė, kad jį kažkas išdavė – parašė skundą vietinei valdžiai. Aušrininkas manė, kad tarp vokiečių policijos paimtų jo rankraščių buvęs 1880 m. laiško juodraštis E. Beckmannui turėjo lengvinančią aplinkybę: įtarimai krito ir ant adresato¹⁸. Galbūt skundėjas ne viską buvo atskleidęs vokiečių policijai, o šis juodraštis suteikęs ir papildomų žinių apie jų bendravimą. Taigi laiškų juodraščius A. Vištelis galėjo kaupti ir dėl saugumo sumetimų. Netiesiogiai A. Vištelis išdaviką įvardijo 1884 m. sausio 26 d. laiške J. Šliūpui, vadindamas jį *Wirkytų anginu*, kuris aušrininką norėjęs *sugelti smertnai*¹⁹. Galbūt už lojalumą vokiečių valdžios politikai E. Beckmannas 1884 m. buvo paskirtas Virkytų pagalbinės pašto agentūros vedėju²⁰. Ši A. Vištelio palikta žymė ant E. Beckmanno krito ilgam: jis daugiau nebemimamas Mažosios Lietuvos kultūrininkų gretose.

Kiti A. Vištelio laišakai susiję su „Auszros“ leidyba. Išlikęs defektuotas laiškas ar jo juodraštis, rašytas iš Orliniego artimam bičiuliui J. Mikšui, datuojamas 1883 m. balandžio 28–29 d. Rankraštis, skirtingai nuo kito likusio archyvinio palikimo, labiausiai suiręs, tad gali būti, kad jis į A. Vištelio rinkinį pateko kitais keliais ir iš kitų šaltinių. Laiške minimos Tado Kosciuškos 1794 m. *gromatos* rengimo spaudai aplinkybės. A. Vištelis iš lenkų kalba paskelbtų T. Kosciuškos manifestų vieną jų atrinkęs ir savarankiškai vertęs į lietuvių kalbą²¹. Tokia intencija jam kilo, kai „Auszros“ redakcija gavo Mečislovo Davainio-Silvestravičiaus atliktą ir J. Basanavičiaus suredaguotą T. Kosciuškos *gromatos* vertimą. Jis esą buvęs netikslus. Kilus polemikai

13 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniec, 1879, gruodžio 28. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 191, 193.

14 J. A. WYSZTELUS-LIETUWIS [VIŠTELIS, Andrius]. [Laiškas E. Beckmannui]. [Orliniec], 1880, gruodžio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-848. 12 lap.

15 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniec, 1880, lapkričio 29. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 207.

16 J. A. WYSZTELUS-LIETUWIS [VIŠTELIS, Andrius]. [Laiškas E. Beckmannui]. [Orliniec], 1880, gruodžio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-848. 12 lap.

17 J. A. WYSZTELUS-LIETUWIS [VIŠTELIS,

Andrius]. [Laiško M. Beckmannui] *Priedas*. Orliniec, 1880, gruodžio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-855. 2 lap.

18 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniec, 1881, rugpjūčio 18. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 224.

19 VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Jonui Šliūpui*. Erelnyčia [Orliniec], 1884, sausio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-849, lap. 4.

20 KAUNAS, Domas. *Aušrininkas*: Tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas. Vilnius, 1996, p. 35, 46–47.

21 VISZTALAS-VISZTALIUS [VIŠTELIS, Andrius]. [Laiškas Jurgiui Mikšui]. Orliniec, 1883, balandžio 28–29. LLTIB rankraštynas, f. 1-854. 4 lap.

tarp J. Basanavičiaus ir A. Vištelio, „Auszros“ redaktorius J. Mikšas, nesuvokdamas, kuris vertimas esąs geresnis, iš viso atsisakęs jį spausdinti²². Šitos *gromatos* vertimo peripetijos vėliau prisidėjo kritiškai vertinant redaktoriaus J. Mikšo darbą „Auszroje“ ir A. Vištelio „destruktyvų“ indėlį į laikraščio leidybą.

A. Vištelio asmens archyve išliko 1884 m. sausio 26 d. laiško J. Šliūpui, tuometiam „Auszros“ redaktoriui, švarraštis, rašytas ant laiškinio popieriaus²³. Jis, matyt, adresatui buvo gražintas po A. Vištelio reikalavimo²⁴. Tarp aušrininko dokumentų aptiktas ir J. Šliūpo 1884 m. kovo 8 d. laiškas A. Višteliui²⁵, kuriame J. Šliūpas mini, kad kartu gražina ir reikalautąjį laišką. Su J. Šliūpu A. Vištelį siejo glaudūs ryšiai: jų susirašinėjimas truko dar ne vienerius metus, bet, skirtingai nuo aušrininko publikuotų laiškų Amerikos lietuvių spaudoje, daugiau J. Šliūpo laiškų A. Višteliui nėra išlikusių. Aptiktas apie 1884 m. kovo mėn. A. Vištelio rašyto laiško nežinomam asmeniui juodraštis, kuriame pateikiamas kritinis 1884 m. kovo 5 d. J. Šliūpo laiško laikraščiu „Dziennik Poznański“ įvertinimas. Aušrininkas, reaguodamas į J. Šliūpo rengiamą straipsnį, diskusijose su lenkais siūlė švelninti toną, o siekdamas, kad adresatui būtų aiškiau suprantamos A. Šliūpo mintys, pateikė ir aptariamą tekstą lenkų kalba su vertimu į lietuvių kalbą²⁶. Manytina, kad numanomas adresatas galėjo būti J. Basanavičius, gerai supratęs abi laiške vartotas kalbas. A. Vištelio analizuotos J. Šliūpo publikacijos variantas buvo paskelbtas „Dziennik Poznański“ 1884 m. kovo 9 d. (nr. 58).

Tarp LLTIB rankraštyne saugomos, vienoje vietoje sutelktos įvairių adresatų epistolinės medžiagos (f. 1-3058), susijusios su G. J. J. Sauerweinu, esama ir vieno jo laiško A. Višteliui. Galima manyti, kad J. Basanavičius, rengdamas knygą apie G. J. J. Sauerweiną, buvo išardęs Lietuvių mokslo draugijai patikėtą A. Vištelio archyvinę medžiagą, todėl šis 1883 m. gegužės 20 d. G. J. J. Sauerweino laiškas su pridėtu voku turėjo priklausyti aušrininko archyvui²⁷. Su G. J. J. Sauerweinu A. Vištelis pradėjo susirašinėti 1879 m. pabaigoje, kai „Lietuwiszkoje ceitungoje“ perskaitė jo poezijos kūrinių²⁸. Taigi per šį laiką A. Vištelis ir G. J. J. Sauerwinas ne kartą keitėsi nuomonėmis, bet daugiau laiškų neišliko. Tiesa, yra galimybė A. Vištelio archyvui priskirti ir jo 1879 m. spalio 26 d. laišką G. J. J. Sauerweinui²⁹, atsižvelgus į tai, kad ir šis laiškas galėjo būti gražintas adresatui, o vėliau tuo pačiu keliu atskirtas į kitą rankraščių kolekciją.

Tarp A. Vištelio Lietuvos istorijos bandymų surastas J. Lipowczyko 1883 m. gruodžio 24 d. laiškas lenkų kalba. Jis išliko po to, kai tekstu neužpildytą laiško dalį aušrininkas panaudojo savo istorijos veikalui. Šiame laiške minėtasis J. Lipowczykas teigė, kad girdėjęs, jog pas A. Vištelį esą darbo jo administruojamuose miškuose, taip pat prašėsi nuo 1884 m. balandžio 1 d. būti priimamas į darbą miškų prižiūrėtojo pareigoms (lenk. *urzędnik leśny*, vok. *Forstbeamte*)³⁰. Iš A. Vištelio

susirašinėjimo su bičiuliais yra žinoma, kad juo darbdavys grafas Franciszekas Żółtowski visiškai pasitikėjo: į girininko reikalus kišdavosi tik labai svarbiais ginčų su kaimynais dėl žemės valdų klausimais³¹. Nėra žinoma, kaip klostėsi J. Lipowczyko reikalai ir koks buvęs A. Vištelio atsakymas interesantui.

KŪRYBINIAI RANKRAŠČIAI

Labiausiai ištyrinėta A. Vištelio biografijos dalis yra jo kūrybinė veikla. Aušrininkas kūrė nuo jaunų dienų, dar gyvendamas Lietuvoje. Kritikai palankiai vertino jo poezijos kūrinius, paremtus lietuvių liaudies dainų motyvais. Vertimų srityje dėl vertėjo gana laisvo vertimo ir teksto interpretacijos traktavimo A. Vištelio darbai amžininkų vertinti kritiškiau. Publicistika – viena iš įdomesnių jo kūrybinės veiklos sričių, kurioje jis buvo nuskambėjęs dėl savo romantinių pažiūrų į lietuvių kalbą ir lietuvius. Tarp aušrininko rankraštinių dokumentų išliko daugiau vertimų, mažiau – autorinės kūrybos ir publicistikos.

POEZIJA. Nagrinėjamame rinkinyje ankstyviausias išlikęs A. Vištelio eilėraštis – „Antiteza“ su paaiškinimu „Iszreiszkimas“. Šį veikalą jis parašė 1880 m. lapkričio 12–13 d. Penkiolikos puslapių apimties rankraštis, dailiai parašytas ir parengtas kaip brošiūra. Matyt, norėta išspausdinti atskira knygele: spaustuvininkų patogumui sužymėti kustodai³². Nežinomas adresatas jį gavo lapkričio 15 d. (įrašas pirmajame puslapyje kita ranka: VI, 15 Now. 1880). Taigi su kūrinio publikacija itin skubėta, nors įprastai A. Vištelis savo kūrinius ilgai gludindavęs. „Iszreiszkime“ autorius mini, kad šis kūrinys gimė kaip atsakas į Johano Ferdinando Kelchio (1801–1877) eilėraštį „Wiernas Kretingos Žmogus“. Eilėraštis

22 BASANAČIUS, Jonas. Isz „Auszros“ gyvenimo. *Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 36, p. 428.

23 VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Jonui Šliūpai*. Orliniecas, 1884, sausio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-849. 8 lap.

24 ŠLIŪPAS, Jonas. *Laiškas Andriui Višteliiui*. Bitėnai, 1884, kovo 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-850, lap. 2.

25 Ten pat.

26 VIŠTELIS, Andrius. [Laiškas nežinomam asmeniui (juodraštis)]. [Orliniecas, apie 1884, kovo mėn.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-851. 3 lap.

27 SAUERWEINAS, Georgas Julius Justus. *Laiškas Andriui Višteliiui*. Christiania [dab. Oslos], 1883, gegužės 20. LLTIB rankraštynas, f. 1-3058. 4 lap.

28 VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Georgui Juliiui Justui Sauerweinui*. Orliniecas, 1879, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-3060. 2 lap.

29 Ten pat.

30 LIPOWCZYK, J. *Laiškas Andriui Višteliiui*. [B. v.], 1883, gruodžio 24. LLTIB rankraštynas, f. 1-884. 1 lap. – Už laiško vertimą dėkoju Kšištofui Tolkačevskiiui.

31 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiiui. Orliniecas, 1880, balandžio 28. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiiui*, p. 204.

32 LIETUWIS [VIŠTELIS, Andrius]. *Antiteza*. [Orliniecas], 1880, lapkričio 12–13. LLTIB rankraštynas, f. 1-860. 15 p.

aušrininką labai sukrėtė, esą autorius buvo įvėlęs daug turinio ir kalbos iškraipymų. Šis J. F. Kelchio eilėraštis pirmą kartą buvo publikuotas 1900 m. laikraštyje „Saulėteka“³³, tad A. Vištelis su juo galėjo susipažinti tik iš rankraščio. Tuokart „Antitezos“ nepavykus išspausdinti, jis buvo atsimintas įsibėgėjęs „Auszrai“. 1883 m. išspausdinus nemažą dalį A. Vištelio kūrybos, aušrininkas redaktoriui J. Mikšui atsiuntė ir šį kūrinį³⁴. „Antitezos“ rankraštyje atsiradę braukymai cheminiu pieštuku (išbraukta „Priekalba“ ir dalis „Iszreiszskimo“) galėjo būti atlikti minėto laikraščio redakcijoje. Rankraštis vėliau gražintas autoriui.

Išliko du variantai garsiojo A. Vištelio eilėraščio „Lietuviszkoji kalba“. Vienas iš jų kiek ilgesnis (59 posmai) ir su daugiau taisyčių, jį reikėtų laikyti pirminiu juodraščiu³⁵. Kitas variantas trumpesnis (43 posmai), bet dar redaguotas. Sprendžiant iš sulankstymo ir pabaigoje pateikto 1545 m. prūsiškos maldos „Tewe musu“ teksto su priedais, galima manyti, kad šis rankraštis, buvo siųstas paštu „Auszros“ redakcijai³⁶. Nėra nurodyta, iš kokio šaltinio A. Vištelis ėmė šį prūsišką poterių tekstą, bet iki tol jis ne kartą buvo skelbtas Vokietijoje ir kitose šalyse³⁷. „Auszros“ redakcija 1883 m. Nr. 1 paskelbė tik poetinę veikalo dalį be priedais. Prie graikų–lietuvių kalbų žodyno išliko ilgokas eiliuotas padavimas „Kastytis ir Jūratė“³⁸. Apie šį padavimą A. Vištelis 1881 m. laiške yra rašęs J. Šliūpui, minėdamas, kad kūrinys bus praturtintas filologiniais intarpais ir parengtas spaudai³⁹. Spaudai veikalo nespėta parengti. Išliko nedatuotas eilėraščio „Raudų Rauda“ juodraštis⁴⁰, kuris, pasak Teresės Biki-naitės-Puriuškienės, galėjo būti sukurtas 1884 m. mirus aušrininko dukrai Mildai.

Tarp A. Vištelio rankraščių aptiktas ir poezijos kūrinys be pavadinimo, kurio pirmosios eilutės skamba „O Marios! Mešvos marios! Kas ira gražesnis“⁴¹. Šiame kūrinyje apdainuojama Birutės ir Kęstučio meilės istorija. Tai nebaigtas kūrinys, turintis daug braukymų ir taisyčių. Rankraštį galima traktuoti kaip juodraštį. Taip pat išliko eiliuota padėka „Dekawone už rodą seno ūkininko Baltraus Teisybai czia patalpinta Nr. 7 ir 8 me „Auszros“ 1885 m. ant puslapio 223 ir nuo seno girininko“⁴² kaip reakcija į *Baltrą Teisybaičio* slapyvardžiu pasirašiusio „Auszros“ bendradarbio (gal Mečislovo Davainio-Silvestravičiaus) eiliuotą kūrinį „Roda seno ukininko“⁴³. Tarp aušrininko rankraščių surastas A. Vištelio interpretacinis Simono Stanevičiaus „Szlowe Žemaičiu (aukšta giesmė)“ vertimas: kairiojoje skiltyje rašytas originalus tekstas, o lygiagrečiai – jo interpretacija išlaikant teksto struktūrą, bet kai kuriuos žodžius keičiant naujesniais ir vertėjui geriau pažįstamais aukštaitiškais sinonimais⁴⁴. V. Kuzmickas buvo iškėlęs mintį, kad A. Vištelis savo slapyvardį *J. A. Lietuwis* bus nusižiūrėjęs nuo S. Stanevičiaus⁴⁵. Mokslininkas, matyt, turėjo omenyje veikalą *Szeszes pasakas Symona Stanewiczces žemaycze, yr Antras szeszes Kryžza Donałayczia lituwynynka prusa* (1829), kurio „Prakalba“ slapyvardžiu *J. J. W. Lituwys* pasirašė cenzorius Juozapas Volodzka. Tad šis nusižiūrėjimas galėjo

būti iš pastarojo. Esama ir daugiau išlikusių nesusistemintų eilėraščių juodraščių⁴⁶ ir nebaigtų poezijos kūrinėlių⁴⁷, leidžiančių manyti, kad A. Vištelio kūrybinis procesas buvo gana įtemptas, daugumos nepavykusių kūrybinių bandymų neskubėta atsikratyti, ne viską spėta ir paskelbti.

VERTIMAI. A. Vištelis buvo gana produktyvus vertėjas, daugiausia vertęs grožinę kūrybą iš lenkų kalbos. Aušrininkas, kaip pradedantysis vertėjas, ilgai gludindavęs kūrinius: laiškuose ir išlikusiame palikime yra daug liudijimų apie veikalų juodraščius⁴⁸. A. Vištelio ir J. I. Kraševskio pažintį vainikavo aušrininko atlikti pastarojo veikalų vertimai. A. Vištelis J. I. Kraševskį buvo supažindinęs su mažiausiai trimis kūrybos ir vertimų rinkiniais: 1875 m. „Panemunės giesmėmis“ (*Nadniemeńskie pieńia*), 1877 m. Igno Krasickio ir Adomo Mickevičiaus kūrinių vertimais ir 1879 m. „Witolo raudos“ ištraukų vertimais⁴⁹. Tarp A. Vištelio rankraščių išliko pasakėčių rinkinėlis, į kurį įėjo penkios eiliuotos pasakėčios: I. Krasickio pasaka apie jaunuolį ir J. I. Kraševskio pasakėčios „Dieds su boba“, „Pakarnas Lawas“, „Mėsška ir Łape“, „Ponas ir Szuwa“⁵⁰. J. I. Kraševskiui siųstame rinkinyje po rašytojui skirtos „Apierawones“ yra pateikta dviejų puslapių apimties „Ieiga“

33 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. Chicago, 1965, t. 3, p. 125.

34 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [B. v., b. m.]. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 404.

35 [VIŠTELIS, Andrius]. *Lietuviška kalba*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-880. 2 lap.

36 J. A. W. L. [VIŠTELIS, Andrius]. *Lietuviškoji kalba*. [Orliniecas, 1883]. LLTIB rankraštynas, f. 1-876. 2 lap.

37 *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*. T. 1, 1547–1861. Vilnius, 1969, p. 483–484; DINI, Pietro U. Giambattista Dodoni'o Parmoje išleistas lietuviškas „Tėve mūsų“ (1806). *Archivum Lithuanicum*, 2000, t. 2, p. 141.

38 [VIŠTELIS, Andrius]. *Kastytis ir Jūratė*. [Buenos Airės, apie 1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-866, p. 143–159.

39 ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuviškąjie rasztai ir rasztininkai*, p. 157.

40 [VIŠTELIS, Andrius]. *Raudų Rauda*. [Orliniecas, apie 1884]. LLTIB rankraštynas, f. 1-879. 1 lap.

41 [VIŠTELIS, Andrius]. *Marios! Melsvos marios! Kas ira gražesnis*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-874. 4 lap.

42 [VIŠTELIS, Andrius]. *Dekawone už rodą seno ūkininko Baltraus Teisybai czia patalpinta Nr. 7 ir*

8 me „Auszros“ 1885 m. ant puslapio 223 ir nuo seno girininko. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. nenumeruoti.

43 Roda seno ukininko. *Auszra*, 1885, rugpjūčio (nr. 7–8), p. 223–224. Parašas: Baltras Teisybaitis

44 [STANEVIČIUS, Simonas]. *Szłowe Żemaičiu (aukšta giesmė)*. [Perrašė ir gretutinį tekstą interpretavo Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-877. 1 lap.

45 KUZMICKAS, Vincas. „Aušros“ poeto likimas, p. 130.

46 [VIŠTELIS, Andrius]. [Eilėraščių ir žodyno nuotrupos, juodraščiai]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-863. 8 lap.

47 [VIŠTELIS, Andrius]. [Eilėraščiai]. [Buenos Airės, apie 1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-866, p. 160–162, 164.

48 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Lipuvka, 1877, kovo 18. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 182.

49 ŽUKAS, Vladas. Publikacijos ir informacijos. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. II, p. 194–195.

50 [Pasakėčių vertimai]. [Vertė Andrius Vištelis]. [Orliniecas, b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-861, p. 44–47.

(*Wstęp*) ir „Witolo raudos“ ištraukos⁵¹. Tarp A. Vištelio archyvinių dokumentų išliko 1878 m. sausio 20 d. datuojamas minėto fragmento vertimas, pavadinimu „Prieiga (i Witolo rauda)“⁵². Gana anksti 1877 m. laiške J. I. Kraševskiui A. Vištelis buvo užsiminęs apie ketinimus išversti visą *Anafielą* (3 t., 1843–1846)⁵³. Vertėjas, ilgam susitelkęs ties pirma *Anafielo* dalimi *Witolorauda*, perėjo ir prie trečiosios dalies – „Vytauto kovų“ (*Witoldo boje*) vertimo. Išliko „Prieiga (i Witautinius muszjus)“ ir kūrinių XXVII–XXXI skyrių vertimai⁵⁴. Rankraščiuose liko ir dar vienas, kiek ilgesnis nedatuotas „Vytauto kovų“ XXVII–XXXIV skyrių vertimas. Šis rankraštis dailiau perrašytas ir paties įrištas⁵⁵. Apie 1880 m. aušrininko rašytame literatūriniame publicistiniame laiške J. Mikšui yra įterptas minėtų „Vytauto kovų“ fragmentas (XXXI giesmė)⁵⁶. Tai leidžia manyti, kad, dar nepasirodžius pirmosios *Anafielo* dalies vertimui, A. Vištelis buvo ėmėsis versti ir trečiąją jo dalį.

A. Vištelis 1882 m. pabaigoje iš J. Basanavičiaus gavo žinių, kad išėjo nauja lietuviškos tematikos J. I. Kraševskio apysaka *Kunigas* (1882). Apysaką aušrininkas ketino užsisakyti per laikraščio „Biesiada literacka“ redakciją⁵⁷. Veikalas buvo gautas ir pradėtas versti, bet spėta išversti tik pirmąjį skyrių⁵⁸. A. Vištelis po daugelio metų teigė, kad tai jis per 1880 m. susitikimą su rašytoju įkvėpė šį imtis rašyti naują kūrinių Lietuvos istorijos siužetų pagrindus⁵⁹. Tad aušrininko dėmesys *Kunigui* nebuvo atsitiktinis. Tolesniam apysakos vertimui galėjo sukliudyti nauji „Auszros“ rūpesčiai ir galiausiai 1887 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose pasirodęs Augustino Zeico atliktas *Kunigo* vertimas⁶⁰.

A. Vištelis vertino A. Mickevičiaus kūrybą, ją savo reikšme gretindamas su J. I. Kraševskio ir Teodoro Narbuto darbais⁶¹. Aušrininkas citavo A. Mickevičiaus vertimų fragmentus draugams⁶². V. Maciūnas tarp A. Vištelio 1879 m. J. I. Kraševskiui siųstų vertimų Jogailos universiteto bibliotekoje rado ir paskelbė ištrauką iš A. Mickevičiaus „Krymo sonetų“ pavadinimu „Klonis Akermano“⁶³. Išliko ir kitas rankraštinis fragmentas iš A. Mickevičiaus veikalo „Konradas Valenrodas“, pavadinimu „Czesnis. (Atskała isz Konrado Wallenrodo. Adomo Mickiewicziaus)“⁶⁴. Fragmentas 1886 m. „Nemuno sarge“, matyt, redakcijos sprendimu, buvo publikotas pavadinimu „Atlužis isz Konrado Wallenrodo“⁶⁵. Šiame aušrininko vertime pateikta „Konrado Valenrodo“ įžanga ir kai kurios ištraukos. Kitas A. Mickevičiaus kūrinys, kurį A. Vištelis baigė versti 1887 m. gegužės 15 d., buvo 295-ių eilučių baladė „Tukaj“⁶⁶. Šis veikalas dienos šviesos neišvydo, liko rankraščiu. Jis taip pat nefiksuotas ir Jono Riškaus sudarytame bibliografiniame A. Mickevičiaus kūrybos vertimų į lietuvių kalbą sąrašė, iš kurio matyti, kad aušrininkas buvo vienas iš pirmųjų didžiojo poeto kūrybos vertėjų⁶⁷.

A. Vištelis 1879 m. spalio 26 d. laiške G. J. J. Sauerweinui minėjo, kad jam siunčia pasakų rinkinį, kurio nuorašą turi pasidaręs. Pasakos esą buvusios verstos iš lenkų

kalbos, bet dalis sukurtų ir paties A. Vištelio. Jis tikėjosi, kad galbūt G. J. J. Sauerweinas tarpininkaudamas perrašys jo tekstus į Mažosios Lietuvos lietuviams priimtina gotikinę raidyną ir padės paskelbti vietinėje lietuvių spaudoje⁶⁸. Galima manyti, kad minėtame laiške buvo kalbama apie I. Krasickio (1735–1801) ir prancūzų rašytojo Jeano Pierre'o Floriano (1755–1794) pasakėčių vertimus. Išliko eiliuotos pasakėčios „Lapinas Pamokslinikas“ vertimo variantas⁶⁹. Dėl šios pasakėčios A. Vištelis 1884 m. buvo pyktelejęs ant tuomečio „Auszros“ redaktorius J. Šliūpo, nes redaktorius dėl politinių aplinkybių nesiryžo jos spausdinti⁷⁰. Beje, šiam vertimui buvo naudotas tas pats laiškinis popierius, kaip ir 1884 m. sausio 26 d. laiškui J. Šliūpiui. Minėtas vertimas vėliau buvo skelbtas „Nemuno sarge“ (1887, nr. 24). Kaip yra nustatęs V. Žukas, daugumos pasakėčių vertimus aušrininkas atliko iš J. P. Floriano pasakėčių rinkinio⁷¹. Tame pačiame rankraštyje, kaip ir „Lapinas Pamokslinikas“,

51 ŽUKAS, Vladas. Publikacijos ir informacijos, p. 195.

52 KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. *Prieiga (i Witolo rauda)*. [Vertė Andrius Vištelis]. Orliniecas, 1878, janvariaus 20. LLTIB rankraštynas, f. 1-861, p. 1–2.

53 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Lipuvka, 1877, kovo 18. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 181.

54 KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. [Witautiniai musziai]. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-861, p. 3–44.

55 KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. [Witolio kova]. Skyriai XXVII–XXXIV. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-862. 31 lap.

56 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [Orliniecas?, 1880]. Iš „Auszros“ archyvas, p. 368–395.

57 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1882, gruodžio 28. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 260.

58 KUNIGAS: Sekme isz latuviszkų padavimų, per J. I. Kraszewski suraszita. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-872. 6 lap.

59 VIŠTELIS, Andrius. Apie apsireiszkima „Auszros“. *Vienybė lietuwninkų*, 1903, nr. 23, p. 70.

60 KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. *Kunigas*: pujkus apraszimas isz padawymo lietuwniku. Plymouth, 1887. 233 p.

61 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1882, gruodžio 28. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 257.

62 J. A. WYSZTELUS-LIETUWIS [VIŠTELIS, Andrius]. [Laiškas E. Beckamannui]. [Orliniecas], 1880, gruodžio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-848, lap. 2.

63 MACIŪNAS, Vincas. Krokuvos bibliotekose pasirašus. *Vairas*, 1935, birželis (nr. 6), p. 176–177.

64 [MICKEVIČIUS, Adomas]. *Czesnis. (Atskala isz Konrado Wallenrodo. Adomo Mickiewicziaus)*. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-883. 3 lap.

65 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*, p. 181.

66 [MICKEVIČIUS, Adomas]. *Tukaj*. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v.], 1887, gegužės 15. LLTIB rankraštynas, f. 1-882. 2 lap.

67 RIŠKUS, Jonas. *Lietuviškieji Adomo Mickevičiaus poezijos vertimai*. Vilnius, 2002, p. 193–206.

68 VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Georgui Juliiui Justui Sauerweinui*. Orliniecas, 1879, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-3060, lap. 2.

69 [FLORIAN, Jean Pierre]. *Lapinas Pamokslinikas*. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., 1884]. LLTIB rankraštynas, f. 1-878, lap. 1.

70 ŠLIŪPAS, Jonas. *Laiškas Andriui Višteliiui*. Biténai, 1884, kovo 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-850, lap. 1.

71 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*, p. 171.

išliko ir pasakėčia „Gaidalius“ („Gaidis gieda – kakarieko“). Kūrinys neturi nurodytos tikrosios autorystės ir atitikmens tarp minėtų rašytojų kūrybos, tad neatmestina tikimybė, kad tai gali būti paties A. Vištelio kūrinys⁷².

Defektiniame 1881 m. laiške J. Mikšui aušrininkas mini veikalą, kurį galėtume suprasti kaip „Dalybos žemes“, parašytos *Bonewenturos vulgo dudoriaus* iš Krokuvos pagal Johanno Schilerio (1759–1805) dramą⁷³. Iš tikro tarp aušrininko rankraščių yra išlikę du panašūs veikalai. VUB saugomame A. Vištelio rinkinyje užrašytas eilėraštis „Žemės Dalyba (dalinimas)“, pasirašytas slapyvardžiu *J. A. W. Lietuvis*, datuojamas 1870 m. lapkričio mėnesiu⁷⁴. Kitas LLTIB rankraštyne išlikęs rankraštis datuojamas 1881 m. kovo 3 d., nurodant, kad tai Krokuvoje atliktas poetinis vertimas, pavadinimu „Dalinimas žemes“, kurio autoriumi rankraštyje nurodytas *Bonaventura, Vulgo Dudorius*⁷⁵. Taigi du panašūs veikalai ir du skirtingi autoriai bei sukūrimo laikai, tad galima manyti, kad A. Vištelis buvo gerokai jį perdirbęs ir pats ne visada griežtai laikėsi pirminės autorystės žymėjimo principo.

Lenkiški vertimai yra kur kas prasčiau pažįstama aušrininko literatūrinio darbo dalis. A. Vištelis gana daug vertė ir į lenkų kalbą, kurią nuo mažumės mokėjo gerai. Tarp aušrininko rankraščių išliko G. J. J. Sauerweino slapyvardžiu *Dr. S.* pasirašytas eilėraštis lenkų kalba „Kochana Litwa“⁷⁶. Teksto vertimo aplinkybės nėra visai aiškios. Iš A. Vištelio laiškų J. I. Kraševskiui žinoma, kad aušrininkas su G. J. J. Sauerweino eiliuotais straipsniais supažindindavo ir J. I. Kraševskį⁷⁷. Kadangi pastarasis nemokėjo lietuviškai, šie straipsniai aušrininko galėjo būti verčiami į lenkų kalbą.

PUBLICISTIKA. Išliko įdomus A. Vištelio straipsnio „Apie barzdą“ rankraštis. Veikale autorius, pateikdamas istorinių paralelių, skirtingų tautų pročių ir daug žymių asmenybių pavyzdžių, įrodinėjo barzdų reikšmę⁷⁸. Tuo metu madingą ilgą juodą, vešlią ir prižiūrėtą barzdą buvo užsiauginęs ir pats aušrininkas. Matyt, požiūrį į barzdą A. Vištelis pakeitė gyvendamas Argentinoje – pradėjo ją skusti ir iki amžiaus pabaigos barzdos nebeaugino. Veikalas spaudos nepasiekė. Išliko keletas A. Vištelio straipsnelių, skirtų lietuvių spaudai. 1883 m. vasario 15 d. rašytame „Apsireiškime lietuviškame“ yra užfiksuota pastaba redaktoriui: *Stambesniomis literomis paženklint!*⁷⁹ Autorius, reaguodamas į 1883 m. gegužės mėn. pasirodantį laikraštį „Auszra“, norėjo akcentuoti lietuvių tautos atskirtį nuo lenkų ir kartu paskleisti informaciją apie šį naują leidinį. Rankraštis ne kartą lankstytas, tikriausiai buvo siųstas redakcijai ir vėliau iš jos gautas atgal.

A. Vištelis į lenkų kalbą vertė ir publicistiką. Mažosios Lietuvos lietuvių peticiją dėl lietuvių kalbos teisių jis 1883 m. išvertė ir paskelbė Poznanės laikraštyje „Goniec Wielkopolski“⁸⁰. A. Vištelio pagalbos prirėkė, kai 1883 m. Poznanės laikraštyje „Dziennik Poznański“ užvirė diskusijos dėl „Auszros“ politinės linijos⁸¹. Iš aušrininko korespondencijos žinoma, kad jis į lenkų kalbą vertė „Auszros“ redaktoriaus

J. Mikšo atsaką „Dziennik Poznański“⁸². Po šito pareiškimo A. Vištelis ėmėsi rengti ir savarankišką atsaką minėtam laikraščiui⁸³. Tarp A. Vištelio dokumentų išlikęs defektuotas straipsnio juodraštis „Kur Tiesa?“⁸⁴, kuris, matyt, buvo skirtas „Auszros“ redakcijai: J. Mikšas panašų straipsnį buvo prašomas galutinai parengti spaudai⁸⁵. Taigi A. Vištelis atliko tarpininko tarp Poznanės lenkų ir Mažosios Lietuvos lietuvių vaidmenį. Jo ryšiai su vietiniais lenkų kultūrininkais ir geras lenkų kalbos mokėjimas padėjo lietuviams savo pozicijas ginti ir lenkiškoje aplinkoje. Taip pat tarp A. Vištelio priklausiusių dokumentų išliko straipsnių juodraščių byla. Viena iš rankraščių aptariamas „Kurjer Poznański“ 1883 m. straipsnis apie Amerikos (tiksliau Kanados) kolonizavimą ir tenykštę tvarką⁸⁶. Šie fragmentai buvo skirti „Auszros“ publicistikai, bet jos nepasiekė arba laikraščio redakcijos buvo atmesti. Reikėtų priminti, kad Mažosios Lietuvos lietuviai, kaip ir Vokietijos lenkai, buvo gana gerai informuoti apie Kanados pranašumus ir trūkumus renkantis emigracijos kryptis.

Nors A. Vištelio publicistikos rankraščių išliko nedaug, bet didžioji dalis jų nebuvo paskelbta, tad šie publicistikos fragmentai yra gana reikšmingi vertinant to meto žurnalistinio darbo problemas ir paties autoriaus idėjines nuostatas.

72 *Gaidis gieda – kakariekō*. [Parašė arba vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-878, lap. 2.

73 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. Orliniecas, 1881, gegužės 20. Iš „Auszros“ archyvas, p. 335.

74 *J. A. Vištaliausko rinkinys*. [1870–1883]. VUB RS, f. 1-D. 842, lap. 29.

75 BONAVENTŪRA, Vulgo Dudorius. *Dalinimas žemes*. [Vertė Andrius Vištelis]. [Krokuva, 1881, kovo 10]. LLTIB rankraštynas, f. 1-875. 1 lap.

76 Dr. S. [SAUERWEINAS, Georgas Julius Justus]. *Kochana Litwa*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-881. 1 lap.

77 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1882, vasario 22. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 245.

78 J. A. W. L. [VIŠTELIS, Andrius]. *Apie barzda*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-869. 1 lap.

79 [VIŠTELIS, Andrius]. *Apsireiškimai lietuviškas*.

[Orliniecas], 1883, vasario 15. LLTIB rankraštynas, f. 1-870. 2 lap.

80 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1883, kovo 17. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 265.

81 MACKIEWICZ, Marta. *Obraz litewskiego odrodzenia narodowego w publicystyce „Auszry“ w latach 1883–1886*. Iš *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*. Wrocław, 2014, p. 419–433.

82 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [B. v., b. m.]. Iš „Auszros“ archyvas, p. 405.

83 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. Orliniecas, 1883, lapkričio 11. Iš „Auszros“ archyvas, p. 354.

84 VIŠTELIS, Andrius. *Kur Tiesa?* [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-871. 3 lap.

85 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [B. m., b. v.]. Iš „Auszros“ archyvas, p. 406.

86 [VIŠTELIS, Andrius]. [Straipsnių nuotrupos, išrašai iš spaudos]. [B. v., apie 1883]. LLTIB rankraštynas, f. 1-865. 5 lap.

ISTORINIAI TYRINĖJIMAI

Kaip ir daugelis to meto lietuvių tautinio atgimimo veikėjų, A. Vištelis domėjosi Lietuvos istorija. Dar 1875 m. laiške J. I. Kraševskiui jis minėjo, kad skaitė pastarojo veikalą „Lietuva“ (2 t., 1847–1850)⁸⁷. Atrodo, kad istorija A. Vištelį pamažu užvaldė gilinantis į J. I. Kraševskio istorinės tematikos kūrybą. Lietuvos istorijos tyrimų ir populiariųjų knygelių stygius buvo jaučiamas. Kartą 1881 m. laiške J. I. Kraševskiui A. Vištelis net skundėsi, kad esą jį bičiuliai ragina rašyti Lietuvos istoriją. Tuo metu aušrininkas dar jautė žinių spragą ir to imtis savarankiškai nenorėjo, savo viltis dėjo į J. I. Kraševskį⁸⁸. A. Vištelis, formuodamas lituanistinę biblioteką, buvo sukaupęs nemažai istorinių veikalų, juos įdėmiai studijavo. Tai darė su tikru atsidėjimu: net ir po daugelio metų gulėdamas psichiatrijos ligoninėje atsiminė jų autorius, pavadinimus ir minimas realijas⁸⁹. Išsamiai A. Vištelio bibliotekos istorinių knygų rinkinį yra aptaręs V. Žukas⁹⁰.

Anksčiausiai datuojami aušrininko istorijos tyrinėjimai susiję su tautų ir dinastijų genealogija. Pretenzijų į bajorystę turėjusiam veikėjui šie genealoginiai klausimai buvo kur kas artimesni, nei kitiems kritiškiau pasaulį suvokusiems to meto lietuvių šviesuoliams. J. Mikšo atminimų albume A. Vištelis 1883 m. sausio 22 d. įrašė eilėraščių ir nupiešė tautų genealogiją⁹¹. Tarp A. Vištelio rankraščių rasta ir Europos valdančiųjų dinastijų genealogijos, pagrindžiančios to meto Rusijos ir Vokietijos monarchų lietuviškąją kilmę. Apie šį sumanymą jis buvo rašęs laiške J. Mikšui⁹². Rankraštis „Genealogiszka Rodykle Kilties Eiliū Europiszkuju Wałdonū isz Wersmes tekanczios isz lietuwiszkosios gimines kraujo nū Lietuvos wałdonu trecziosios dinastijos isz Gelonu“ pasirašytas A. Vištelio slapyvardžiu *J. A. W. Lietuwis*⁹³. Šią genealoginę lentelę A. Vištelis ketino publikuoti. Rankraštyje yra nurodyta pastaba, kad jeigu veikalas nebus spausdinamas, tegu jį adresatas grąžina autoriui. Iš tikro vyko derybos su „Lietuwiszkos ceitungos“ redaktoriumi Martynu Šerniumi, kuris rankraštį išbrokavo ir atsisakė spausdinti⁹⁴. Įdomumo dėlei reikėtų priminti, kad tai bene anksčiausias bandymas rasti Lietuvos valdovų genealoginių linijų to meto Europos monarchijose. Vėliau A. Vištelio filologinės studijos siekė toliau: jis „nustatė“, kad daugelis didžiųjų to meto Europos vyrų turėjo lietuviškas pavardes ir savaiminę lietuvišką kilmę⁹⁵.

Visi parengamieji darbai turėjo kreipti į rimtesnę darbą. Tad sprendžiant iš to laikotarpio realiųjų galima manyti, kad apie 1883–1886 m. jis pradėjo rašyti ir nedidelę (17 lapų) Lietuvos istorijos apybraižą, kurios taip ir nespėjo baigti. Remiantis išlikusiu juodraščiu, autorius ketino istoriniame veikale mažiausiai 25 skyreliais pateikti: 1) bendrąją istorijos sampratą, jos prasmę ir įtaką tautoms, 2) žinių apie lietuvių tautos susiformavimą (pasitelkiant populiarią romėniškosios kilmės

teoriją) ir 3) tuo metu tradicinę Lietuvos valstybės istorijos eigą nuo pirmųjų Lietuvos kunigaikščių iki Žygimanto Augusto mirties. Tekstas beveik ištiesai be nuorodų į šaltinius, bet kai kur esama ir nuorodų į Joachimo Lelevelio veikalus⁹⁶. Kiek originalesnė yra pirmoji veikalo dalis, kurioje teocentiškai grindžiama istorijos tėkmė. Su dalimi savo šaltinių ir naudotų tyrimų, daugiausia minėto J. Lelevelio ir Teodoro Narbuto darbais, jis savo laiškuose supažindindavo bičiulį J. Mikšą, ragindamas jį rašyti Lietuvos istoriją⁹⁷. Vienintelis darbas apie Lietuvos istoriją, kurį A. Vištelis spėjo paskelbti, – tai 1886 m. „Lietuwiszcame balse“ publikuotos ištraukos iš J. Lelevelio istorinių veikalų⁹⁸. A. Vištelis romantiškai manė, kad tautų ir dinastijų genealoginiai bei pavardžių etimologiniai tyrinėjimai turėtų atskleisti lietuvių pėdsaką Europos istorijoje, tinkamai reprezentuoti lietuvių tautą.

LEKSIKOGRAFIJOS DARBAI

A. Vištelio gyvenime daug laiko surijo lyginamieji leksikografiniai darbai, kuriuose jis bandė suvokti lietuvių kalbos kilmę. Apie savo leksikografinius tyrinėjimus J. I. Kraševskiui jis prabilo tik 1882 m. Tuokart aušrininkas abejojo savo darbų reikšmingumu, bet kitaip elgtis negalėjo: norėjo ir šioje srityje įnešti savo indėlį⁹⁹. Vienas ankstesnių A. Vištelio darbų buvo nežinomų žodžių aiškinamasis žodynelis. Šiam veikalui žodžiai daugiausia imti iš graikų ir lotynų kalbų. Nedidelėje savadarbėje sąsiuvinio dydžio 61 puslapių knygelėje A. Vištelis aprašė

87 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Lipuvka, 1875, kovo 18. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 170.

88 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1881, rugpjūčio 18. Ten pat, p. 225.

89 VIŠTELIS, Andrius. Ar Didis Lietuvos Kunigaikštis – Vitautas buvo Karaliumi? *Vienybė lietuvininkų*, 1903, lapkričio 18 (nr. 116), p. 545–547; VIŠTELIS, Andrius. Laiszkai iš Argentinos. *Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 22, p. 259.

90 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*, p. 182.

91 *Jurgio Mikšo atnininimų albumas*. 1883–1886. VUB RS, f. 1-C. 259, lap. 1, [2 pabaigos įrišimo priešlapis].

92 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [B. v., b. m.]. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 362.

93 J. A. W. Lietuwis [VIŠTELIS, Andrius]. *Genealogiska rodykle kilties eiliū europiszkuju waldonū iz*

wersmes tekanczios iz lietuwiszkosios gimines kraujo nū Lietuvos waldonu trezcziosios dinastijos iz Gelonu. [Orliniecas, 1882–1883]. LLTIB rankraštynas, f. 1-885. 1 lap.

94 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [B. v., b. m.]. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 363.

95 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1886, sausio 2. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 279.

96 [VIŠTELIS, Andrius]. [Iš Lietuvos istorijos iki XV a.]. [B. v., b. m.], LLTIB rankraštynas, f. 1-884. 17 lap.

97 VIŠTELIS, Andrius. Laiškai Jurgiui Mikšui. [B. v., b. m.]. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 363–364, 390, 392.

98 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*, p. 172.

99 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1882, balandžio 5. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 247.

žodžius nuo *Ābāgārās* iki *Diomos*¹⁰⁰. Įdomu tai, kad aušrininkas 1881 m. laiške J. Miškui teigė nemokantis graikų kalbos¹⁰¹, bet tai jam nekliudė vėliau savarankiškai jos mokytis. Šio savamokslio graikisto kompetencijas ir įnašą į lietuviškąją leksikografijos istoriją ateityje galėtų įvertinti graikų kalbos specialistai: šiame tyrimo etape galima tik anotuoti išlikusius darbus.

Prieš patekdamas į psichiatrijos ligoninę aušrininkas spėjo pradėti rengti keletą graikų kalbos žodynų. J. Basanavičiaus žiniomis, gyvendamas Argentinoje A. Vištelis dirbo iki 18 valandų per dieną, užsiimdamas graikų ir lotynų kalbos lyginamosiomis studijomis¹⁰². A. Vištelio bičiulis Buenos Airėse Vincas Rutkauskas teigė, kad aušrininkas daugiausia dėmesio skyrė lyginamajam graikų ir lietuvių kalbų žodynui¹⁰³. Išlikę rankraščiai aiškiau liudija pastarojo tiesai. Didžiausios apimties buvo, matyt, parengiamasis, anksčiausiai pradėtas graikų–lietuvių–lenkų žodynas, suskirstytas į 7 sąsiuvinius ir buvęs 172-ių puslapių apimties¹⁰⁴. Šią trikalbę koncepciją jis galėjo nusižiūrėti iš Konstantino Sirvydo, kurio trikalbio žodyno nuorašą buvo kitados pasidaręs. Sprendžiant pagal išlikusį graikų–lietuvių kalbų žodyno „A“ raidės rankraštį, galima manyti, kad šis žodynas buvęs pagalbinis. Rankraštis įrištas į kietviršį su pusiau odos įrišu ir auksiniais rėžiais, bloko kraštai marginti marmuro ornamentais, kaip ir įrišimo priešlapai¹⁰⁵. Dalis rankraščio (p. 143–195, 198–209) skirta kitiems kūriniams ir užrašams. Žodyne prie pastabų (p. 139) aptiktas autoriaus gyvenimo trukmės skaičiavimas leidžia manyti, kad šis rankraštis buvo baigtas pildyti ne anksčiau kaip 1889 m. gegužės 10 diena. Kitas, išsamesnis (7 sąsiuviniai, 104 lapų apimties) ir dailiai perrašytas graikų–lietuvių kalbų žodynas apėmė raidę „A“. Sprendžiant iš rankraščiu naudoto firminio popieriaus (įrašas dešiniajame lapo kampe *M. A. PEREZ / SAN MARTIN 34 / BUENOS AIRES*), jis parengtas Argentinoje¹⁰⁶. Esama ir daugiau žodynų išrašų, kurie, matyt, buvo reikalingi kaip pagalbinė medžiaga tolesniems aušrininko tyrinėjimams¹⁰⁷.

Minėto graikų–lietuvių kalbos žodyno „A“ raidės rankraščio dalis skirta ir kitiems užrašams. Tarp jų – skyrius „Wardai mitiszki (Latgalongentiszki)“ (p. 184), kuriame buvo aiškinami graikų filosofų vardai; „Žnokai...“ (p. 185) apėmė graikų mitologinių vardų aiškinimą; „Wardai Raganiszakai apkeikti“ (p. 199) – žydiškos kilmės krikščioniškus vardus; „Wardai Szwenty“ (p. 200–202) – lotyniškos kilmės šventus vardus¹⁰⁸. Žinoma, kad aušrininkas turėjo sumanymą atkurti vokiečių iškraipytų Mažosios Lietuvos vietovardžių (okonimų ir hidronimų) lietuviškąsias formas. Tam reikalui buvo įsigijęs žemėlapi¹⁰⁹. Minėtame žodyne tarp kitų išrašų išliko ir keletas puslapių (p. 188–191) nesisteminis vietovardžių sąrašas su kai kuriais paaiškinimais. Rankraštyje buvo naudojamos žemėlapiams būdingos legendos, o tai liudija, kad daugelis šio sąrašo vietovardžių imta iš žemėlapių. Pavyzdžiui, perrašinėtojas prie *Ragnit* (Ragainė) pažymėjo žemė-

lapiuose naudotą miestų su bažnyčiomis sutartinį ženklą – apskritimą su viršuje esančiu kryželiu. Taip pat žymėtina, kad poetinio kūrinio „Raudų Raudos“ kitoje pusėje yra daryti lietuviškų žodžių išrašai¹¹⁰. Tai būdingas pavyzdys, nes A. Vištelis, dažnai trūkdamas popieriaus, sugalvodavo imtis savo etimologinių svars-tymų daugelyje kitų rankraščių.

RANKRAŠČIŲ IR PUBLIKUOTŲ TEKSTŲ NUORAŠAI

Per Vokietijos policijos 1881 m. įvykdytą kratą iš A. Vištelio namų buvo paimta daug rankraštinių nuorašų ir išrašų. A. Vištelis kaupė medžiagą nežinomų lietuviškų žodžių žodynui ir kitiems savo leksikografijos darbams. Tarp kratos metu paimtų rankraščių minimas ir K. Sirvydo defektuoto lotynų–lenkų–lietuvių žodyno *Dictionarium trium lingvarum* (1713), kurį jam buvo paskolinęs J. I. Kraševskis, nuorašas¹¹¹. Minėtas nuorašas neišlikęs, bet įvairių nuorašų būta ir daugiau.

A. Vištelis 1881 m. spalio mėnesį išsirengė į keturiolikos dienų kelionę po Mažąją Lietuvą. Iš laiškų J. I. Kraševskiui ir J. Mikšui nustatyta, kad jis, lankydamasis Klaipėdoje, iš rankraščio nusirašė Ragainės kunigo Carlo Eduardo Zieglerio (1798–1881) „Senųjų Prūsų istoriją“, apėmusią įvykius nuo XIII a. iki paskutinio velionio Prūsijos karaliaus laikų. Šį rankraštį A. Vištelis rado Klaipėdoje pas „Lietuwiszkos

100 VIŠTELIS, Andrius. [Aiškinamasis žodynelis. Ąbągārās–Dioma]. LLTIB rankraštynas, f. 1-859. 61 p.

101 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. Orliniecas, 1881, balandžio 29. Iš „Auszros“ archyvas, p. 332.

102 BASANAVIČIUS, Jonas. Apie Vizteliauską, p. 119.

103 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Vizteliausko Argentinoje. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, sausio 6 (nr. 1), p. 9.

104 [VIŠTELIS, Andrius]. [Graikų–lietuvių–lenkų kalbų žodynas]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-858. 172 p.

105 [VIŠTELIS, Andrius]. [Graikų–lietuvių kalbų žodynas. Raidė „A“]. [Buenos Airės, 1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-866. 142 p.

106 [VIŠTELIS, Andrius]. [Graikų–lietuvių kalbų žodynas. Raidė „A“]. [B. v., 1887–1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-857. 104 lap.

107 [VIŠTELIS, Andrius]. [Eilėraščių ir žodyno nuotrupos, juodraščiai]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-863.

8 lap.; [VIŠTELIS, Andrius]. [Žodyno ir kitos nuotrupos]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-864. 16 lap.

108 [VIŠTELIS, Andrius]. [Graikų–lietuvių kalbų žodynas. Raidė „A“]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-866, p. 143–202.

109 VIŠTELIS, Andrius. Laiškai Jurgiui Mikšui. [B. v., b. m.]. Iš „Auszros“ archyvas, p. 327, 348–349, 352, 379.

110 [VIŠTELIS, Andrius]. [Lietuviškų žodžių sąrašas]. [Orliniecas, apie 1884]. LLTIB rankraštynas, f. 1-879. 1 lap.

111 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1881, birželio 22. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 221; VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. Orliniecas, [b. m.]. Iš „Auszros“ archyvas, p. 345.

ceitungos“ redaktorių Martyną Šernių. Rankraštis pavadinimu „Wýrausej mine-
 tinus Nusidawimus Prusû“ buvo 80 puslapių (be pirmojo lapo), rašytas lotyniško-
 mis raidėmis ant seno storo popierius su vandenženkliais „M“. A. Vištelio manymu,
 sprendžiant iš popieriaus, jis buvęs sukurtas maždaug apie 1850–1860 metus¹¹².
 Vaclovas Biržiška šio C. E. Zieglerio veikalo nebuvo užfiksavęs *Aleksandryne* (1965,
 t. 3), nors ir buvo žinomi kiti kunigo veikalai¹¹³. Peržiūrint aušrininko archyvą,
 aptiktas 64-ių puslapių apimties rankraštis, pavadinimu „Iszraszas. Dejū arb Isz-
 turejos Senuju Prusu. Suraszytu per Kuniga (Wiskupa) luteroniszkosios wieras
 Ziegler'i Ragaineje“. A. Vištelis rankraštyje pažymėjo, kad šis buvo rastas Klaipė-
 doje pas M. Šernių, kuriam jį atsiuntė mokytojas iš Tuseinių (prie Ragainės) Ra-
 džiūnas. Nurodyta, kad A. Vištelį minėtasis Radžiūnas patikino, jog rankraštis esąs
 C. E. Zieglerio¹¹⁴. Čia kalbama apie Tusainių mokytoją Endrikį Radžiūną, kuriam
 A. Vištelis buvo atsiuntęs rankraščio nuorašą, kad šis patvirtintų rankraščio au-
 torystę¹¹⁵. Veikalas buvo sudarytas iš keturių chronologinių dalių: 1) iki 1230 m.,
 2) 1230–1525 m., 3) 1525–1701 m., 4) nuo 1701 m. iki kalbamojo meto (faktiškai
 iki 1815 m.). Nors A. Vištelis C. E. Zieglerio rankraštį vertino kaip paviršutinišką
 apybraižą, daugiausia parentą T. Narbuto ir J. I. Kraševskio istorijos veikalais¹¹⁶,
 bet jame įžvelgė ir naudą. Aušrininkas svarstė, kad publikavus šį rankraštį būtų
 galima pagausinti lietuviškos raštijos kūrėjų gretas ir supažindinti visuomenę su
 lietuviškos orientacijos Mažosios Lietuvos istorijos interpretacija. Spręsdamas
 rankraščio likimą, jis taip pat manė, kad blogiausiu atveju, įkalbėjus M. Šernių,
 rankraštį būtų galima paskelbti „Lietuwiszkoje ceitungoje“, o atsiradus galimybei
 būtų verta jį publikuoti lotynišku raidynu. Pastarąjį klausimą A. Vištelis pavedė
 J. Mikšui¹¹⁷. Veikalas su redakcijos priedais buvo paskelbtas 1882 m. „Lietuwisz-
 koje ceitungoje“ (nr. 3, 5–11, 17, 18), o aušrininko lotynišku raidynu perrašyta jo
 versija dienos šviesos neišvydo. A. Vištelio atliktas nuorašas nėra paraidinis perra-
 šas: jis išlaikė teksto struktūrą, bet kartu įvedė ir savo vartotą raidyną. Tokia buvo
 aušrininko pasirinkta perrašymo strategija¹¹⁸, kurios jis nuosekliai laikėsi.

Tarp A. Vištelio rankraščių išliko keletas G. J. J. Sauerweino tekstų nuorašų.
 „Lietuwiszkoje ceitungoje“ (1879 m. liepos 15 d., Nr. 28) buvo išspausdintas eilė-
 raštis indų ir lietuvių kalbomis, jį į lenkų kalbą vertė G. J. J. Sauerweinas (parašas
Dr. S.)¹¹⁹. Yra žinoma, kad A. Vištelis domėjosi lyginamąja kalbotyra, savarankiškai
 studijavo sanskritą¹²⁰, o tai liudytų, kad tokio pobūdžio medžiaga jį itin domino.
 Šiame rankraštyje išliko ir to paties autoriaus „Kochana Litwa“ eilėraštis lenkų
 kalba. Tarp juodraščių yra ir keletas straipsnių išrašų bei ilgoka lietuviška religinė
 giesmė „Auksztyn szirdis! Diena Szwinta“, prie kurios pažymėta pastaba, kad ji yra
 skirta parodyti G. J. J. Sauerweinui (*ant iszrodymo*)¹²¹. Autorystė nenurodyta, tad
 tai gali būti vertimas, nuorašas arba originalus kūrinys.

A. Vištelis gana kryptingai komplektavo savo lituanistinę biblioteką. Daugeliu atveju jam buvo keblu gauti leidinių iš Rusijos, todėl dažniausiai aušrininkas turėjo tenkintis Vokietijoje randamais lituanistiniais ir lietuvių kalba leidžiamais darbais. Į savo biblioteką jis iki 1883 m. buvo investavęs 900 markių¹²². Įvertindamas apimtį ir formatą, laiške J. Mikšui yra teigęs, kad pats brangiausias pirkinys buvęs Frydricho Kuršaičio vokiečių–lietuvių kalbų žodynas *Wörterbuch der litauischen Sprache* (t. 1, d. 1–2, 1870–1874), už kurį tekę pakloti 30 markių¹²³. Iš tiesų išlikusi Karaliaučiaus C. Th. Nürnbergerio knygyno 1879 m. vasario 25 d. sąskaita, siųsta A. Višteliiui į Bžeznicą (artimiausią gyvenvietę prie Orlinieco, į kurią A. Vištelis gaudavo savo korespondenciją ir laikraščių prenumeratą), liudija, kad už pirmąjį žodyno tomą su pašto išlaidomis jis sumokėjo 30 markių ir 50 pfenigų¹²⁴.

Kita išlikusi sąskaita vėlesnė. Tai J. Schoenke'ės spaustuvės 1885 m. spalio 26 d. A. Višteliiui išrašyta sąskaita už lietuviškas knygas¹²⁵. Nėra aišku, ar ši sąskaita buvo siųsta paštu, ar ją A. Vištelis apmokėjo vietoje. Sąskaitoje J. Schoenke dažniausiai nurodydavo tik pirmąjį arba du pirmuosius parduotų leidinių antraščių žodžius. Atidžiai peržiūrėjus Lietuvių nacionalinėje bibliografijoje užregistruotus veikalus, darant prielaidą, kad šiuos leidinius spausdino arba leido minėtoji spaustuvė, galima manyti, kad iš jos A. Vištelis pirko:

112 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1881, lapkričio 24. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 227, 230; VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. Orliniecas, 1881, lapkričio 5. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 340–341.

113 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. Chicago, 1965, t. 3, p. 52–53.

114 ZIEGLERIS, Carlas Eduardas. Iszraszas. Dejū arb Iszturejos Senuju Prusu [I] Suraszytu per Kuniga (Wiskupa) luteroniszkosios wieras Ziegler'i Ragaineje. [Perrašė Andrius Vištelis]. [Klaipėda], 1881, lapkričio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-886. 64 p.

115 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. Orliniecas, 1881, lapkričio 5. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 340.

116 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*, p. 183.

117 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. Orliniecas, 1881, lapkričio 5. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 341–342.

118 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui

Kraševskiui. Orliniecas, 1881, lapkričio 24. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 231.

119 Dr. S. [SAUERWEINAS, Georgas Julius Justus]. *Kochana Litwa*. [B. v., 1879]. LLTIB rankraštynas, f. 1-881. 1 lap.

120 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1880, balandžio 4. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 195.

121 VIŠTELIS, Andrius. [Juodraščiai]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. nenumėruoti.

122 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [B. v., 1883]. Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 406.

123 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [Orliniecas, b. m.], Iš „*Auszros*“ archyvas, p. 346.

124 C. Th. Nürnbergerio knygyno sąskaita A. Višteliiui. Karaliaučius, 1879, vasario 25. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. 3. – Dėkoju prof. Domui Kaunui, padėjusiam iššifruoti šią sąskaitą.

125 J. Schoenke'ės spaustuvės sąskaita. Tilžė, 1885, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. 4.

- 1 egz. „Aukša Altorius“ – *Aukša altorius senas ir naujes, arba Didžiausis skarbas...* (1883). Mokėjo 1 markę ir 80 pfenigų.
- 2 egz. „Szaltinis“ – *Aukša altorius, arba Szaltinis dangiszku skarbu* (1883). Mokėjo 2 markes.
- 1 egz. „Kanticzka“ – *Motiejaus Valančiaus Kantyczka, arba Kninga giesmių* (nenustatyta laida). Mokėjo 1 markę ir 40 pfenigų.
- 1 egz. „Isidorius“ – spėtina, kad tai galėtų būti J. Schoenke'ės spaustuvės Wale-ry Wielogłowski *Gyvenimas szv. Izydoriaus artojo...* (nedatuota laida). Mokėjo 40 pfenigų.
- 1 egz. „Rimo Mokslas“ – *Vartai dangaus, arba Rymo-katalikiskas mokslas su istorijomis* (nedatuota laida) pirmoji dalis. Mokėjo 10 pfenigų.
- 1 egz. „Pakajus“ – bibliografiniuose šaltiniuose neužfiksuotas toks Mažojoje Lietuvoje išleistas leidinys, bet tai galėtų būti lakštinis spaudinys *Pakajus tiems namams*, kurio, spėtina, antroji 1858 metų laida saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje. Mažosios Lietuvos spaustuvės dažnai pakartodavo ne vien knygas, bet ir prieš lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis uždraudimą spausdintus lakštinius spaudinius. Juos atskirti galima tik iš nedidelių spaudos skirtybių, kurių minėtame spaudinyje esama: skiriasi popierius ir iliustracijos. Mokėjo 10 pfenigų.
- 1 egz. „Balsas“ – *Balsas Bałandeles, arba Mažas Szaltinis milisto Diewo...* (nedatuota laida). Mokėjo 20 pfenigų.
- 1 egz. „Istorijė“ – *Istorija szventa, trumpai apsakita del mažu vaiku* (nedatuota laida). Mokėjo 20 pfenigų.
- 1 egz. „Lementorius“ – Luko Staugaičio *Lietuviszkas lementorius del mažų vaikelių* (nedatuota laida). Mokėjo 5 pfenigus.
- 1 egz. „Testament“ – toks pavadinimas tarp Mažojoje Lietuvoje išleistų lietuviškų knygų bibliografiniuose šaltiniuose nefiksuojamas, tad nusakyti, koks tai galėtų būti leidinys, šiuo metu nėra galimybių. Mokėjo 60 pfenigų.
- Taigi A. Vištelis, iš viso išleidęs 6 markes ir 85 pfenigus, iš J. Schoenke'ės spaustuvės įsigijo 11 lietuviškų leidinių. Šių leidinių jis nemini savo laiškuose ir kituose raštuose, todėl jie nėra patekę į V. Žuko rekonstruotą A. Vištelio bibliotekos analizę. Lituaniškai šie tikybiniai leidiniai buvo menkai naudingi, bet aušrininko vaikams mokantis tikybos lietuviškai iš tiesų buvo reikalingi.
- Tarp A. Vištelio kalbos užrašų išliko 1886 metų laikraščio „La prensa Española“ prenumeratos blankinis užsakymas¹²⁶. Jį aušrininkas panaudojo savo užrašams. Tarp gausios ispanakalbės periodikos nepavyko rasti šio leidinio tikslų bibliografinių duomenų, bet tai galėjo būti kuris nors Buenos Airėse leidžiamas periodinis leidinys. Yra žinoma, kad A. Vištelis, gulėdamas psichiatrijos ligoninėje, skaitė „La Prensa“ ir „El Inferno“¹²⁷.

1. Iki šiol išsamios aušrininko Andriaus Vištelio veiklos analizės neprireikė, todėl jo žmonos Adolfos Wysztelewskos pastangomis išsaugotas ir lietuviams perduotas lietuviškasis vyro archyvinis palikimas tyrėjų beveik nedomino. Iš A. Vištelio ankstyviausiojo dokumentinio palikimo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne išliko 35-ios įvairių rašytinių dokumentų bylos. Jie yra suskirstyti ir aprašyti. Tai reikšmingas, bet į istoriografiją beveik neįtrauktas pirminių šaltinių masyvas. Mūsų dienas pasiekė ne visas aušrininko archyvas, beveik neišliko oficialių dokumentų, išsaugota tik pagrindinė lietuviškoji kūrybinė jo dalis, sukurta nuo 1878 iki 1889 metų. A. Vištelis nebuvo vienišas li-tuanistinio darbo veteranas, todėl jo išlikę archyviniai dokumentai yra svarbūs rekonstruojant tiek individualią aušrininko veiklą puoselėjant lietuvybę, tiek įvertinant jo aplinkos lietuvių tautinio atgimimo veikėjų tarpusavio santykius ir atliktus darbus. Atsižvelgus į nagrinėjamų dokumentų atsiradimo sąlygas ir aplinkybes, galima teigti, kad iniciatyviam ir kūrybingam asmeniui asmens archyvas buvo reikšminga veiklos atrama, todėl rankraščiai kaupiti itin rūpestingai, neskubėta naikinti juodraščių ir kitos pagalbinės medžiagos.
2. A. Vištelis gana aktyviai susirašinėjo su „Auszros“ redaktoriais J. Mikšu ir J. Šliūpu. Laiškuose atsiskleidė jo kasdienių rūpesčių bei kūrybinių sumanymų ribos. Išliko nemažai neskelbtų lietuviškų poezijos kūrinių ir jų juodraščių, galinčių reikšmingai papildyti literatūrinį kūrėjo portretą. Tokie kūriniai kaip „Antiteza“ (1880), „Raudų rauda“ (1884) „Kastytis ir Jūratė“ ir kt. dar literatūrologų nepastebėti ir neįvertinti. Išliko paskirų Juzefo Ignaco Kraševskio, Adomo Mickevičiaus, Jeano Pierre'o Floriano, Igno Krasickio ir kt. veikalų vertimų. Iš jų matyti realizuotų sumanymų kūrybinis procesas ir nebaigtų sumanymų akiratis. Pasaulėžiūrinio požiūriu įdomūs publicistiniai aušrininko nepublikuoti straipsniai, kuriuose jis įrodinėjo barzdų reikšmę, svarstė „Auszros“ politinę liniją ir kt. aktualius klausimus. Atsiskleidė A. Vištelio indėlis ginant „Auszros“ redakcijos interesus Vokietijos lenkų bendruomenėje.
3. Archyvo likučiai liudija anksčiau neužčiuoptas A. Vištelio ambicijas tyrinėti Gediminaičių ryšius su Europos dinastijomis, imtis Lietuvos istorijos tyrinėjimų. Gausus leksikografinių darbų palikimas, apie kuriuos sklido kalbos, aušrininko laiškuose bičiuliams liudija, kad kultūros veikėjas gana sistemingai rinko medžiagą graikų-lietuvių kalbos žodynui, intensyviai jo rengimo darbus buvo

126 [Laikraščio „La prensa Española“ blankinis užsakymas 1886 metams]. [1886]. LLTIB rankrašty-nas, f. 1-864, lap. 3.

127 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*, p. 186–187.

pradėjęs gyvendamas Argentinoje. Manytina, kad išlikę leksikografiniai darbai galėtų liudyti apie aušrininko psichinę sveikatą. A. Vištelis vertino Mažosios Lietuvos kultūros veikėjų rankraštinių palikimą, darėsi nuorašus, dėjo pastangas paskelbti Ragainės kunigo Carlo Eduardo Zieglerio „Senujų Prūsų istoriją“. Tarp viso rankraštinio palikimo išliko tik keletas finansinio pobūdžio dokumentų (sąskaitų), galinčių papildyti lituanistinės bibliotekos rekonstrukciją.

Šaltiniai ir literatūra

Nepublikuoti šaltiniai

1. BONAVENTŪRA, Vulgo Dudorius. *Dalinimas žemes*. [Vertė Andrius Vištelis]. [Krokuva, 1881, kovo 10]. LLTIB rankraštynas, f. 1-875. 1 lap.
2. [FLORIAN, Jean Pierre]. *Lapinas Pamokslinikas*. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., 1884]. LLTIB rankraštynas, f. 1-878, lap. 1.
3. *Gaidis gieda – kakarieko*. [Parašė arba vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-878, lap. 2.
4. KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. *Prieiga (i Witolo rauda)*. [Witautiniai muziaiai]. [Vertė Andrius Vištelis]. Orliniecas, 1878, janvariaus 20. LLTIB rankraštynas, f. 1-861. 47 p.
5. KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. [Witolio kova]. Skyriai XXVII–XXXIV. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-862. 31 lap.
6. KUNIGAS: Sekme isz latuviszkų padavimų, per J. I. Kraszewski suraszita. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-872. 6 lap.
7. [Laikraščio „La prensa Española“ blankinis užsakyamas 1886 metams]. [1886]. LLTIB rankraštynas, f. 1-864, lap. 3.
8. LIPOWCZYK, J. *Laiškas Andriui Višteliui*. [B. v.], 1883, gruodžio 24. LLTIB rankraštynas, f. 1-884. 1 lap.
9. LTSR mokslų akademijos Lietuvių literatūros institutas. *I-moji rankraščių įrašymo knyga*. Sudarė Ona Miciūtė. 1946. LLTIB rankraštynas, f. 1-1. 198 p.
10. [MICKEVIČIUS, Adomas]. *Czesnis. (Atskata isz Konrado Wallenrodo. Adomo Mickiewicziaus)*. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-883. 3 lap.
11. [MICKEVIČIUS, Adomas]. *Tukaj*. [Vertė Andrius Vištelis]. [B. v.], 1887, gegužės 15. LLTIB rankraštynas, f. 1-882. 2 lap.
12. *Jurgio Mikšo atminimų albumas*. 1883–1886. VUB RS, F. 1-C.259. 15, [45, 2 priešlapis] lap.
13. *C. Th. Nürnbergerio knygyno sąskaita A. Višteliui*. Karaliaučius, 1879, vasario 25. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. 3.
14. [Pasakėčių vertimai]. [Vertė Andrius Vištelis]. [Orliniecas, b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-861, p. 44–47.
15. Dr. S. [SAUERWEINAS, Georgas Julius Justus]. *Kochana Litwa*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-881. 1 lap.
16. SAUERWEINAS, Georgas Julius Justus. *Laiškas Andriui Višteliui*. Christiania [dab. Oslas], 1883, gegužės 20. LLTIB rankraštynas, f. 1-3058. 4 lap.
17. *J. Schoenkes spaustuvės sąskaita*. Tilžė, 1885, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. 4.
18. [STANEVIČIUS, Simonas]. *Szlowe Žemaičiu (aukšta giesmė)*. [Perrašė ir gretutinį tekstą interpretavo Andrius Vištelis]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-877. 1 lap.
19. ŠLIŪPAS, Jonas. *Laiškas Andriui Višteliui*. Bitėnai, 1884, kovo 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-850. 2 lap.
20. *J. A. Vištaliausko rinkinys*. [1870–1883]. VUB RS, f. 1-D. 842. 31 lap.
21. VIŠTELIS, Andrius. [Aiškinamasis žodynelis. Ąbągārās–Dioma]. LLTIB rankraštynas, f. 1-859. 61 p.
22. LIETUWIS [VIŠTELIS, Andrius]. *Antiteza*. [Orliniecas], 1880, lapkričio 12–13. LLTIB rankraštynas, f. 1-860. 15 p.
23. J. A. W. L. [VIŠTELIS, Andrius]. *Apie barzdą*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-869. 1 lap.

24. [VIŠTELIS, Andrius]. *Apsireiškimas lietuviškas*. [Orliniecas], 1883, vasario 15. LLTIB rankraštynas, f. 1-870. 2 lap.
25. [VIŠTELIS, Andrius]. *Dekawone už rodą seno ūkininko Baltraus Teisybai czia patalpinta Nr. 7 ir 8 me „Auszros“ 1885 m. ant puslapio 223 ir nuo seno girininko*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. nenumeruoti.
26. [VIŠTELIS, Andrius]. [Eilėraščiai]. [Buenos Airės, apie 1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-866, p. 160–162, 164.
27. [VIŠTELIS, Andrius]. [Eilėraščių ir žodyno nuotrupos, juodraščiai]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-863. 8 lap.
28. J. A. W. Lietuwis [VIŠTELIS, Andrius]. *Genealogiszka rodykle kilties eilėiu europiszkuju waldonū isz wersmes tekanczios isz lietuwiszkosios gimines kraujo nū Lietuwas waldonu trecziosios dinastijos isz Gelonu*. [Orliniecas, 1882–1883]. LLTIB rankraštynas, f. 1-885. 1 lap.
29. [VIŠTELIS, Andrius]. [Graikų–lietuvių–lenkų kalbų žodynas]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-858. 172 p.
30. [VIŠTELIS, Andrius]. [Graikų–lietuvių kalbų žodynas. Raidė „A“]. [B. v., 1887–1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-857. 104 lap.
31. [VIŠTELIS, Andrius]. [Graikų–lietuvių kalbų žodynas. Raidė „A“]. [Buenos Airės, 1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-866. 142 p.
32. VIŠTELIS, Andrius. [Juodraščiai]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-887, lap. nenumeruoti.
33. [VIŠTELIS, Andrius]. *Kastytis ir Jūnatė*. [Buenos Airės, apie 1889]. LLTIB rankraštynas, f. 1-866, p. 143–159.
34. VIŠTELIS, Andrius. *Kur Tiesa?*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-871. 3 lap.
35. J. A. WYSZTELUS-LIETUWIS [VIŠTELIS, Andrius]. [Laiškas E. Beckamannui]. [Orliniecas], 1880, gruodžio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-848. 12 lap.
36. J. A. WYSZTELUS-LIETUWIS [VIŠTELIS, Andrius]. [Laiško M. Beckmannui] *Priedas*. [Orliniecas, 1880, gruodžio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-855. 2 lap.
37. VISZTALAS-VISZTALIUS [VIŠTELIS, Andrius]. [Laiškas Jurgiui Mikšui]. [Orliniecas, 1883, balandžio 28–29. LLTIB rankraštynas, f. 1-854. 4 lap.
38. VIŠTELIS, Andrius. [Laiškas nežinomam asmeniui (juodraštis)]. [Orliniecas, apie 1884, kovo mėn.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-851. 3 lap.
39. VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Georgui Juliiui Justui Sauerweinui*. [Orliniecas, 1879, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-3060. 2 lap.
40. VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Jonui Šliūpai*. [Orliniecas], 1884, sausio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-849. 8 lap.
41. [VIŠTELIS, Andrius]. *Lietuwiszka kalba*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-880. 2 lap.
42. J. A. W. L. [VIŠTELIS, Andrius]. *Lietuwiszkoji kalba*. [Orliniecas, 1883]. LLTIB rankraštynas, f. 1-876. 2 lap.
43. [VIŠTELIS, Andrius]. [Lietuviškų žodžių sąrašas]. [Orliniecas, apie 1884]. LLTIB rankraštynas, f. 1-879. 1 lap.
44. [VIŠTELIS, Andrius]. [Iš Lietuvos istorijos iki XV a.]. [B. v., b. m.], LLTIB rankraštynas, f. 1-884. 17 lap.
45. [VIŠTELIS, Andrius]. *Marios! Melsvos marios! Kas ira gražesnis*. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-874. 4 lap.
46. [VIŠTELIS, Andrius]. *Raudų Rauda*. [Orliniecas, apie 1884]. LLTIB rankraštynas, f. 1-879. 1 lap.
47. [VIŠTELIS, Andrius]. [Straipsnių nuotrupos, išrašai iš spaudos]. [B. v., apie 1883]. LLTIB rankraštynas, f. 1-865. 5 lap.
48. [VIŠTELIS, Andrius]. [Žodyno ir kitos nuotrupos]. [B. v., b. m.]. LLTIB rankraštynas, f. 1-864. 16 lap.
49. ZIEGLERIS, Carlos Eduardas. *Iszraszas. Dejū arb Iszturejos Senuju Prusu [!] Suraszytu per Kuniga (Wiskupa) luteroniszkosios wieros Ziegler'i Ragaineje*. [Perrašė Andrius Vištelis]. [Klaipėda], 1881, lapkričio 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-886. 64 p.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

50. „Auszros“ *archyvas*: Martyno Jankaus rinkinys. Sudarė ir parengė Domas Kaunas ir Audronė Matijošienė. Vilnius, 2011. 490, [1] p.
51. BASANAVIČIUS, Jonas. Apie Vizteliauską. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, kovo 9 (nr. 10), p. 119.
52. BASANAVIČIUS, Jonas. Iš „Auszros“ gyvenimo. *Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 36, p. 428.
53. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. Chicago, 1965, t. 3. 454 p.
54. DINI, Pietro U. Giambattista Dodoni'o Parmoje išleistas lietuviškas „Tėve mūsų“ (1806). *Archivum Lithuanicum*, 2000, t. 2, p. 139–150.
55. KAUNAS, Domas. *Aušrininkas*: tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas. Vilnius, 1996. 245, [2] p.
56. KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. *Kunigas*: puikų aprašymas iš padavimo lietuvininku. Plymouth, 1887. 233 p.
57. KUZMICKAS, Vincas. „Aušros“ poeto likimas. Iš *Senosios lietuvių literatūros baruose*. Vilnius, 1971, p. 119–176.
58. *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*. T. 1, 1547–1861. Vilnius, 1969. LXIII, 728 p., [16] iliustr. lap.
59. MACIŪNAS, Vincas. Krokuvos bibliotekose pasirašius. *Vairas*, 1935, birželis (nr. 6), p. 172–179.
60. MACKIEWICZ, Marta. Obraz litewskiego odrodzenia narodowego w publicystyce „Auszry“ w latach 1883–1886. Iš *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*. Wrocław, 2014, p. 419–433.
61. PETREIKIS, Tomas. Aušrininko Andriaus Vištelio rankraščinio palikimo kelias į Lietuvą. *Knygotyra*, 2015, t. 65, p. 66–93.
62. RIŠKUS, Jonas. *Lietuviškieji Adomo Mickevičiaus poezijos vertimai*. Vilnius, 2002. 206, [1] p.
63. Roda seno ukininko. *Auszra*, 1885, rugpjūčio (nr. 7–8), p. 223–224. Parašas: Baltras Teisybaitis
64. ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Vizteliausko Argentinoje. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, sausio 6 (nr. 1), p. 9–10.
65. ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuviskiejie rasztai ir rasztininkai*. Tilžė, 1890 [fakt. 1891]. VI, 7–234 p.
66. TUMAS-VAIŽGANTAS, Juozas. *Raštai*. Vilnius, 2007, t. 18. 539, [1] p.
67. A. Vištelio laiškas J. I. Kraševskiui. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 168–285.
68. VIŠTELIS, Andrius. Apie apsireiszkima „Auszros“. *Vienybė lietuvininkų*, 1903, nr. 23, p. 70.
69. VIŠTELIS, Andrius. Ar Didis Lietuvos Kuni-gaiksztis – Vitautas buvo Karaliumi? *Vienybė lietuvininkų*, 1903, lapkričio 18 (nr. 116), p. 545–547.
70. VIŠTELIS, Andrius. Laiszkai iš Argentinos. *Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 22, p. 259.
71. ŽUKAS, Vladas. Andriaus Vištelio laišakai. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 152–285.
72. ŽUKAS, Vladas. Kūrinių vertėjas. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 302–308.
73. ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*. [T.] 1. Vilnius, 2000. 274, [1] p.
74. ŽUKAS, Vladas. Publikacijos ir informacijos. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. II, p. 185–212.

Summary

Andrius Vištelis (1837–1912), known for having given his wholehearted support to the first Lithuanian periodical publication “Aušra”, left behind a rich creative legacy, which is relatively unscattered. The major part of his personal archive was housed in the Manuscript Repository of the Lithuanian Literature and Folklore Institute Library. A. Vištelis' creative process was quite intensive. He took time before destroying handwritten rough drafts manuscripts. At times he failed to release timely publications of his writings and had to postpone his creative endeavours. Due to complicated circumstances related to the survival of his personal archive, not all the documents have survived intact. In the course of time, there have been losses and selective redistributions. From the documents attributed to the most creative period (1879–1889), 35 document files have survived. At the discretion of Adolfa Wysztelewska, A. Vištelis' wife, her husband's Lithuanian manuscripts were handed over to the Lithuanian Science Society, whereas the Polish ones remained at her disposal.

It has been established that A. Vištelis' personal archive was compiled in a rather intensive manner. Due to fragmented studies conducted by researchers into the biography of the *aušrininkas* in question, his archive was not evaluated in its entirety. Among the surviving manuscripts by A. Vištelis, one should mention his letters to “Ausra” editors and his friends in Lithuania Minor. Of special value are the manuscripts of A. Vištelis' creative activity, including his pieces of poetry, translations and publicistic writings. After a thorough examination of A. Vištelis' archival documents, the list of his translations and original works has been significantly expanded and supplemented. They reflect both a creative process of his ideas brought to life and the horizon of unrealized ideas. Light has been shed on totally unknown lexicographic endeavours undertaken by A. Vištelis, namely, a compilation of a Greek-Lithuanian dictionary. An interest in the history of the Lithuanian nation and its proper representation served as an impetus for A. Vištelis to conduct genealogical and historical research. He also attempted to write a history of ancient Lithuania.

The research conducted provided its author the opportunity to evaluate A. Vištelis' efforts aimed at preserving the legacy of prominent representatives of writing in Lithuania Minor. In his archival legacy, several previously unknown invoices issued by bookstores and publishing houses have been found, which complemented the history of the library owned by A. Vištelis. He was not a solitary figure in researching the Lithuanian language, therefore the surviving archival documents are most relevant in reconstructing both individual activities carried out by the *aušrininkas* A. Vištelis, aimed at promoting the Lithuanian identity, and evaluating mutual relationships and accomplishments by the other representatives of national revival who were actively working in A. Vištelis' surroundings.

[teikta 2016 m. rugsėjo 10 d.

Priimta 2016 m. rugsėjo 20 d.